

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 5, October 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.936

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 28.06.2020 Kabul Tarihi: 16.09.2020

Atıf Künyesi: Kamelya Tekne, "Sovyet Kırım'da Veli İbrahim Yılları", *History Studies*, 12/5, Ekim 2020, s. 2651-2672.

Sovyet Kırım'da Veli İbrahim Yılları

The Soviet Crimea During the Reing of Veli Ibrahim

Dr. Kamelya Tekne

ORCID No: 0000-0001-7635-2326

Kırklareli Üniversitesi

Volume 12
Issue 5
October
2020

Öz

Kırım Hanlığı, Rusya İmparatorluğu'nun 1783 yılındaki ilhakı ile son bulmuştur. Bu tarihten itibaren siyasi, idari, sosyal ve kültürel tüm kurumları lağvedilen Kırım Türkleri Çarlık idaresinin takip ettiği Ruslaştırma siyaseti sonucu keskin bir dönüşüm yaşamıştır. Bu kırılma noktasının ardından *Karanlık Yüzyıl* sonlandıran Tercüman gazetesinin yayımlanması (1883) ve İsmail Gaspıralı'nın şekillendirdiği Cedîdçilik hareketi ile siyasette, sosyal hayatta ve basında millî ideallere sahip yeni bir aydın zümre yetişmiştir. 1905 Rus Devriminin yarattığı nispeten serbest koşullar siyasi kimlik arayışı doğrultusundaki faaliyetlere ivme kazandırırken 1917 Bolşevik Devriminin ardından Kırım Ahâlî Cumhuriyeti (1917-1918) kurulmuştur. Bu kısa bağımsızlık döneminin anlamlı yönü Kırım Hanlığından sonra ikinci kez Kırım Türklüğünün temsil edilmesidir. Kurultay Hükümeti adıyla da bilinen millî hükümet Bolşeviklerin silahlı hücumuna uğrayarak son bulmuştur. Nisan 1918'de Kırım'a giren Alman ordusu Bolşevikleri buradan çıkarırsa da yarımada Kasım 1918'de önce İtilaf devletlerinin deniz gücünün akabinde de Denikin'e bağlı Beyaz Rus ordusunun işgaline uğramıştır. İkinci kez kısa süreli Bolşevik işgaline uğrayan Kırım'a bir süre sonra Wrangel kuvvetleri hâkim olsa da Kasım 1920'ye geldiğinde Kırım'da son kez Bolşevikler üstünlük sağlamıştır. 18 Ekim 1921'de Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kırım MSSC) ilan edilmiştir. Çalışmamızın amacı 1924-1928 yılları arasında Kırım MSSC'ni yöneten Veli İbrahim dönemi ve Onu yargılanmaya götüren süreçler hakkındaki tespitleri sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Veli İbrahim, Veli İbrahimov, Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Kırım Tatar, Türk Dünyası.

Abstract

The Crimean Khanate ended with the annexation of the Russian Empire in 1783. Since then, the Crimean Turks, whose political, administrative, social and cultural institutions have been abolished, have undergone a sharp transformation as a result of the Russianization policy pursued by the Tsarist administration. Following this breaking point, a new intellectual group with national ideals in politics, social life and the media has grown through the publication of the Tercuman newspaper that ended the *Dark Century* (1883) and the Jadidism movement shaped by İsmail Gaspıralı. While the relatively free conditions created

by the Russian Revolution of 1905 accelerated activities in the pursuit of political identity, the People's Republic of Crimea (1917-1918) was established after the Bolshevik Revolution of 1917. The meaningful aspect of this short period of independence is the representation of Crimean Turkishness for the second time after the Crimean Khanate. The national government, also known as the Congressional Government, ended with the armed attack of the Bolsheviks. Although the German army, which entered the Crimea in April 1918, left the Bolsheviks from here, the peninsula was occupied by the White Russian army affiliated to Denikin in November 1918, following the sea power of the Allied powers. Although the Wrangel forces dominated Crimea, which was subjected to the Bolshevik invasion for the second time, the Bolsheviks were dominant in Crimea for the last time in November 1920. On October 18, 1921, the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic (Crimean ASSR) was declared. The aim of our study is to present the findings about the period of Veli İbrahim, who ruled the Crimean ASSR between 1924-1928 and the processes that led him to trial.

Keywords: Veli İbrahim, Veli İbrahimov, Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic, Crimean Tatar, Turkic World.

Giriş

Kırım yarımadası uzun soluklu geçmişi değerlendirildiğinde üst üste binen siyasi ve kültürel etkileşimin coğrafyasıdır. Bu geçmişin yakın dönemdeki belirleyici süreçlerinden biri 1917 Bolşevik Devrimi sonrasında Kırım yönetiminin şekillenmesidir. Yeni bir dönemin başlangıcı olan bu sürecin ilk aşaması hızla ortaya konan millî organizasyon sonucu Kurultay Hükümeti'nin teşkil edilmesidir. O günkü koşullarda Kırım'da millî karakter taşıyan bağımsız bir yönetim iradesinin alt yapısını geçmişten gelen köklü bir devlet geleneğine sahip olmanın siyasi bilinciyle hareket eden hazır kadroların varlığı oluşturmuştur. Bu kadronun kaynağı ise Tercüman gazetesi ve yayıncısı olan İsmail Gaspıralı ile Gaspıralı'nın görüşlerinden daha radikal niteliğe sahip, devrimci özellikler gösteren Vatan Hâdimi gazetesi ve yayıncısı Abdürreşid Mehdî'dir.¹

Bolşevik Devrimi sonrası Kırım Türklerinin geleceklerini belirleme yolunda attığı adımların başında 25 Mart (7 Nisan) 1917 tarihinde Akmescid'de 1500 delegenin katılımıyla gerçekleştirdikleri kongre sonucu alınan kararlar gelmektedir. Kırım Türklerinin millî-kültürel özerkliğe sahip olmasını ön gören bu kararlarla siyasi bir irade ortaya konmuştur.² I. Kongre kararlarıyla meydana gelen Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi (KMMİK)³ ikinci Kongresini 1-2 (14-15) Ekim 1917 tarihinde Akmescid'de Ermeni Okulu binasında 20'si kadınlardan oluşan 200 delege ile gerçekleştirmiştir.⁴ Numan Çelebi Cihan başkanlığında toplanan kongrede Rusya Kurucu Meclisine seçilecek Kırım Tatar adaylarının tespiti yapılarak Cafer Seydahmet ve Ahmet Özenbaşı aday gösterilmiştir. 2 (15) Ekim 1917 tarihli oturumda Kurultay [Kırım Tatar Millî Parlamentosu]'nın toplanmasına karar verilmiştir.⁵ Sonuç itibariyle kongre 17 (30) Kasım 1917 tarihini seçim, 24 Kasım (7 Aralık) 1917'yi de Kurultay'ın açılış günü olarak belirlemiştir.⁶ Bazı milletvekillerinin geç katılımı nedeniyle Kurultay'ın açılış oturumu 26 Kasım (9 Aralık) 1917 tarihine ertelenmiştir ve Bahçesaray'da KMMİK üyeleri⁷, 76

¹ Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu, , Kırım Tatar Millî Kurtuluş Hareketinin Kısa Tarihçesi, Çev: H. Kırımlı, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s. 6-7.

² Edige Kırimal, *Der Nationale Kampf der Krimtürken*, Verlag Lechte, Emsdetten (Westfalen) 1952, s. 37-39.

³ *Age*, s. 50.

⁴ *Age*, s. 71.

⁵ *Age*, s. 71-72.

⁶ *Age*, s. 74.

⁷ *Age*, s. 99-100.

milletvekili⁸, millî askeri kuvvetler [Kırım Süvari Bölüğü] ve halkın huzurunda gerçekleşmiştir.⁹ Kurultay 13 (26) Aralık 1917'de anayasa metnini de kabul etmiştir.¹⁰ Böylece tesis edilen Kurultay Hükümeti'nin başkanı ve aynı zamanda Adalet Müdürü Numan Çelebi Cihan olmuştur.¹¹ *Kırım Kırımlıdır*¹² anlayışı ile hareket eden Kırım Ahâlî Cumhuriyeti'nin lideri Numan Çelebi Cihan'ın 23 Şubat 1918'de Akyar (Sivastopol) Hapishanesinde¹³ Bolşevikler tarafından şehit edilmesiyle¹⁴ bu kısa bağımsızlık süreci sona ermiştir.

Kurultay Hükümeti'nin yıkılmasıyla Kırım'da ilk Bolşevik idare kurulmuştur. İsmail Kerimcanov'un yönetiminde olduğu *Müslüman İşleri Komiserliği* kurularak komiserlik adına çalışacak geçici bir heyet oluşturulmuştur.¹⁵ Bolşeviklerin Kırım'da fazla tutunamadıkları bu dönem 24 Nisan 1918 tarihinde Alman ordusunun Kırım'a girmesiyle son bulmuş¹⁶ ve 4 Haziran 1918'de Kırım'a gelen General Süleyman Sulkeviç Almanya'nın nezaretinde Kırım Hükümeti'ni kurmuştur.¹⁷ Almanya ve müttefikleri, Ekim 1918'de I. Dünya Savaşı'nı kaybetmiş ve Almanlar Kırım'dan çekilmiştir. Kasım 1918'de Sulkeviç istifasını vermiş ve bir Karay Türkü olan Solomon Krym, Beyaz Rus gönüllü ordu gücünün lideri olan General Denikin'in desteğiyle 16 Kasım 1918'de hükümetini kurmuştur.¹⁸ 1919 yılının Nisan ayında ise Bolşevikler Kırım'ı ikinci kez işgal etmişlerdir.¹⁹ Denikin ordusu dağılmış ve Solomon Krym Hükümeti de düşmüştür.²⁰ İkinci Bolşevik idaresi döneminde Kırım Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti ilan edilmiş ve Kırım Revkom²¹'unun başkanlığına Lenin'in kardeşi Dimitri Ulyanov tayin edilmiştir.²² Ancak bu kez de General Wrangel'in Kafkasya'daki askeri gücü karşısında yenilgiye uğrayan Bolşevikler kuşatılmış durumda kalmamak adına Kırım'dan çekilmek durumunda kalmışlardır.²³ 1920 yılının başlarında Beyaz Rus idaresinin son temsilcisi olan General Wrangel Kırım'da Denikin'in yerini almıştır.²⁴ Kasım 1920'de Bolşevikler Kırım'ı son kez işgal ederek idarenin başına da Macar komünist Béla Kun'u getirmişlerdir.²⁵ Béla Kun idaresinin Kırım Tatar Türklerine karşı uyguladığı sert sindirme siyasetine tepki olarak *Yeşiller* hareketi doğmuştur. Yeşiller, Kırım Türklerinin, Béla Kun idaresinin kendilerine karşı gösterdiği zorbalığa karşı tepki olarak Kırım'ın dağlık mntıklarına çekilerek ve baskınlar düzenleyerek mücadele eden bir harekettir.²⁶ Sovyet hâkimiyetinin kendisini yeterince sağlam hissetmediği²⁷ bu dönemde meydana gelen bu kargaşa ortamına son vermek amacıyla 18 Ekim 1921 tarihinde Lenin'in imzaladığı kararname

⁸ Age, s. 103.

⁹ Age, s. 99-100.

¹⁰ Age, s. 106.

¹¹ Age, s. 119.

¹² Osman Kemal Hatif, *Gökbayrak Altında Millî Faaliyet*, Haz. H. Kırımlı, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s. 76.

¹³ Müstecip Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları (Dünü, Bugünü, Yarını)*, Baha Matbaası, İstanbul 1980, s. 193.

¹⁴ Kırımlı, *age*, s. 166.

¹⁵ Ülküsal, *age*, s. 194-196.

¹⁶ Age, s. 203.

¹⁷ Age, s. 208.

¹⁸ Age, s. 219.

¹⁹ Alan Fisher, *Kırım Tatarları*, Çev: E. B. Özbilen, Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s. 184.

²⁰ Ülküsal, *age*, s. 222.

²¹ Revkom: Devrim komitesi.

²² Fisher, *age*, s. 184.

²³ Ülküsal, *age*, s. 223.

²⁴ Fisher, *age*, s.185; Ülküsal, *age*, s. 226.

²⁵ Ülküsal, *age*, s. 227.

²⁶ Ülküsal, *age*, s. 227; Fisher, *age*, s.190.

²⁷ Kırımoğlu, *age*, s. 9.

ile Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC)'nin bir parçası olarak Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kırım MSSC) teşkil edilmiştir.²⁸

Sovyet halklarını dayanışmaya teşvik etmek noktasında Lenin, milliyetler politikası istikametinde mahallî mesai arkadaşlarının seçiminde millî komünistlerden faydalanma yoluna gitmiştir. Millî komünistler eski millî partilerin Sovyet iktidarı ile işbirliğini kabul etmiş olan sol kanadına mensup kimseler ya da sosyal ve millî bağımsızlık mücadelesinin şuuruna sahip mahallî komünistlerdir. Kırım'da bu tanımlamaya uyan Veli İbrahim Kırım MSSC Merkezi İcra Komitesi başkanı olarak tercihan seçilmiştir.²⁹ Lenin'in *Doğunun Meşalesi* olarak tanımladığı³⁰ ve Sovyet tipi Türk Cumhuriyeti olma noktasında bir tatbik sahası olan Kırım MSSC döneminde Veli İbrahim 1924-1928 tarihleri arasında önemli bir siyasi aktör olarak yönetimde bulunmuştur.

1- Veli İbrahim Kim İdi?

Veli İbrahim 1888'de Bahçesaray'da dünyaya gelmiştir. Dedesi Mehmet'in Özenbaşı bir köylü ve babası İbrahim'in katip olduğu bilinmektedir.³¹ On iki yaşına kadar devam edebilen tahsil hayatının ardından erken yaşlarda çalışma hayatına girerek yük taşıyıcılığı, kahvehanede kasiyerlik ve matbaada dizgicilik gibi işlerde çalışmıştır.³²

Tercüman ve Genç Tatar hareketinin resmi yayın organı olan Vatan Hâdimi gazetelerinin matbaalarında çalıştığı zaman dilimi Kırım Tatar aydınlarının ileri gelen temsilcileri olan İsmail Gaspıralı ve Abdürreşid Mehdî gibi şahsiyetleri tanıyarak fikirlerinin şekillenmesinde etkili olmuştur.³³ Tercüman'daki çalışma dönemi aynı zamanda 1917 Bolşevik Devriminin ardından Kırım'ın istiklâlini kazanmasına yönelik siyasi harekete can veren Numan Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet, Ahmet Özenbaşı gibi millî dava adamları ile temas kurmasını sağlamıştır.³⁴ Birinci Bolşevik devrimine (1905 Devrimi) Genç Tatarların pek çoğu gibi iştirak etmiştir.³⁵ 1909-1912 yılları arasında İttihat ve Terakki Partisinin idaresindeki Osmanlı Türkiye'sinde bulunmuştur. I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Kırım'a dönmüştür.³⁶

Veli İbrahim 1914'de Akmescid'deki *Akmescid Medeni Maarif Cemiyeti*'nin faal bir üyesi olarak hizmet etmiştir. 1916'da *Kırım Tatar İşçileri Birliği*'nin başkanı seçilmiştir.³⁷ Siyasi faaliyetlere katılma yönelik somut adımlarını 1917 Bolşevik Devriminin ardından Millî Fırka [Kırım Tatar Millî Partisi]'nin üyesi olarak atmıştır.³⁸ Nitekim 1917'de I. ve II. Bütün Kırım Müslüman Kurultayı'nın delegesi olarak faaliyette bulunmuştur.³⁹ Aynı zamanda 30 Haziran

²⁸ "Kırmıskaya Avtonomnaya Sovetskaya Sotsialistiçeskaya Respublika (Kırım) [Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kırım)]", *Bolşaya Sovyetskaya Entsiklopediya* [Büyük Sovyet Ansiklopedisi], Tom 35, Moskva 1937, s. 318.

²⁹ Patrik Von zur Mühlen, *Gamalıhaç İle Kızılyıldız Arasında*, Çev: E. B. Özbilen, Mavi Yayınları, Ankara 1984, s. 8-9.

³⁰ Kemal Özcan, *Sovyet Belgelerinde Kırım Dramı*, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, s. 25.

³¹ Valeriy Ye. Vozgrin, *Istoriya Krımskih Tatar* [Kırım Tatarlarının Tarihi], Tom III, Qartbaba Production, Simferopol 2014, s. 494.

³² Elvedin Çubarov- Refat Qurtiyev, "Qırım MSSC", *Qırım Tarihi*, Tezis Neşriyatı, Akmescid 2009, s. 154.

³³ Vozgrin, *age*, s. 114; Gulnara Bekirova, "Veli İbraimov", <https://ru.krymr.com/a/26982481.html>, 2015, (E.T. 09.03.2020).

³⁴ Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 89; Çubarov-Qurtiyev, *agm*, s. 154; Grigoriy Nikolayeviç Kondratyuk, "Veli İbraimov: (1888 - 1928 gg.): Ştrih k Portretu", *Krımskoe İstoriçeskoe Obozrenie*, № 2, 2019, s. 45.

³⁵ Kırımlı, *age*, s. 89; Çubaraov-Qurtiyev, *agm*, s. 154.

³⁶ Kondratyuk, *agm*, s. 43-44.

³⁷ Vozgrin, *age*, s. 495; Çubarov-Qurtiyev, *agm*, s. 154.

³⁸ Kırımlı, *age*, s. 89; Çubarov-Qurtiyev, *agm*, s. 154.

³⁹ Vozgrin, *age*, s. 495; Çubarov-Qurtiyev, *agm*, s. 154.

1917 tarihinde Akmescid'de yayımlanmaya başlayan *Kırım Ocağı* gazetesinin yayıncılarından biridir. Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi'nin kurulmasının ardından yayın faaliyetine başlayan gazete, Millî Fırka içinde azınlık durumunda olan ve sol kanadını teşkil eden temsilcileri tarafından yayımlanmıştır. Yayıncıları arasında Abdülhakim Hilmi Ârifzâde ve Mustafa Kurtiyev'in de olduğu Kırım Ocağı gazetesinin sahibi Mehmet Hoca Ahmet Vecdi'dir. Kırım Tatar dilinde Arap harfleriyle basılan gazeteyi neşredenler her ne kadar sağ gruptaki siyasi temsilcilerin bazı fikir ve hareketlerini eleştirseler de bütünüyle Bolşevik anlayışa sahip olmayıp millî ideale sahiptiler.⁴⁰

1917-1918'de Kırım Tatar Millî Parlamentosu olan Kurultay'a milletvekili seçilen Veli İbrahim Kurultay'ın dağıtılmasından sonra ölümüne kadar Millî Fırka'nın gizli [yeraltı] liderlerinden biri olarak hareket etmiştir.⁴¹

1918'de VKP(b)⁴² üyesi olmuştur.⁴³ Denikin ve Wrangel idaresi sırasında Kırım'daki yeraltı Bolşevik hareketlerinin örgütleyicilerinden biri olarak çalışmıştır.⁴⁴ Detayları üzerine bilgilere rastlamadığımız hususlardan olmakla birlikte 1919 yılında Mustafa Kemal ile Sovyet hükümeti arasında irtibat kurmak üzere Türkiye'ye gönderildiği bilinmektedir. 1920'de Transkafkasya Cephesinin özel biriminde beyazlara karşı faaliyette bulunmuştur ve Kasım 1921'e gelindiğinde ise partinin tartışılmaz bir üyesi olarak Kırım MSSC Halk Komiserleri Konseyi'nin başına seçilmiştir.⁴⁵ Bu gelişmeler Veli İbrahim'in Kırım'da Sovyet iktidar ve yönetim organlarının oluşumunda aktif rol oynadığına işaret etmektedir.

1924 - 1928 yılları arasında Kırım MSSC'nin Merkezi İcra Komitesi Başkanlığı görevinde bulunan Veli İbrahim'in Kırım Tatar Türklerinin geleceği adına millî temeller üzerine kurulu politikaları ile Sovyet politikaları çelişki arz ettiği için hakkında alt yapısı itibarıyla karşı devrimci karakter taşıyan suçlamalarda bulunulmuştur. Bu sebeple tutuklanmıştır ve yapılan yargılamanın ardından 9 Mayıs 1928 tarihinde cezası infaz edilmiştir.⁴⁶

2- Veli İbrahim Yönetimi

Veli İbrahim'in siyaseten, Kırım Türklüğünün hem sosyo-kültürel hem de sosyo-ekonomik kimlik talebi temelinde bir yol izlediğini söylemek mümkündür. Bu yönüyle iktidar sahibi olarak mensubu olduğu milletin Çarlık idaresi yıllarından beri süre gelen ve öncelediği meseleleri merkeze almıştır.

İdari mekanizmanın yerleştirilmesini sağlamış ve kadrolarda kısa sürede ekseriyetle Kırım Türkleri yer almıştır.⁴⁷ Bu noktada Kırım MSSC Tarım Halk Komiseri ve aynı zamanda Veli İbrahim'in kardeşi Ömer İbrahim⁴⁸, Kırım MSSC Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Osman Derenayrılı⁴⁹, 1924-1927 yıllarında Kırım MSSC Maliye Halk Komiser Yardımcılığı görevini

⁴⁰ Tahir Nureddinoğlu Kirimov, *Qırımtatar Edebiyatı ve Matbuatınıñ Ananeleri (I. Kurultay Devri)*, C. I, OOO İT Arial, Aqmescit 2016, s. 16; Gayana Yüksel, "QırımTatar Musulman İcra Komitetinin Neşirleri (Millet, Golos Tatar, Qırım Ocağı, Qırım)", *I. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildirileri (31 Mayıs-04 Haziran 2004)*, Ocaq Matbaası, Simferopol 2005, s. 296.

⁴¹ Kırımlı, *age*, s. 98; Vozgrin, *age*, s. 496.

⁴² VKP(b): Vsesoyuznoy Kommunističeskoj Partii (bolşevikov) [Bütünlük Komünist Partisi (bolşevikler)].

⁴³ *Veli İbrahim ve Başkalarının İşi*, Kırım Devlet Neşriyatı, Akmescit 1928, s. 27.

⁴⁴ Alexandre A. Benningsen - S. Enders Wimbush, *Sultan Galiyev ve Sovyetler Birliğinde Milli Komünizm*, Çev: B. Tanatar, Anahtar Kitaplar, İstanbul 1995, s. 236.

⁴⁵ Kondratyuk, *agm*, s. 43; Vozgrin, *age*, s. 497.

⁴⁶ Kondratyuk, *agm*, s. 44-45.

⁴⁷ Çubarov-Qurtiyev, *agm*, s. 154.

⁴⁸ Kırımlı, *age*, s. 98.

⁴⁹ Grigoriy Nikolayeviç Kondratyuk, "Kırımskoe Obşestvo Pomoşi Pereselentsev i Rasselentsev (KOPPR) v Kontekste Politiki Korenizatsii v Kırımskoy (20-e godı XX veka)", *Kultura Narodov Priçernomor'ya*, № 228, 2012, s. 57.

yürüten Ahmet Özenbaşı⁵⁰, Kırım MSSC'nin Merkezi İcra Komitesi'ne bağlı olarak kurulan tercüme bölümünün başkanlık görevinde Hasan Sabri Ayvaz⁵¹ Kırım Halk Maarif Komiseri Hüseyin Baliç⁵² ve Kırım Merkezi İcra Komitesi Başkanı Veli İbrahim'in özel sekreteri olarak Ahmet Kayserov [Hayserov]⁵³ öne çıkan isimler arasındadır.

Döneminde Kırım Türklerinin idaresinde millî okullar, ilmî enstitüler, müzeler, kütüphaneler ve tiyatroların açılarak faaliyet göstermesi kültürel hayatın canlanmasına katkıda bulunmuştur. Âdeta Kırım'daki hayatın Tatar Türkleri açısından özüne dönmeye başladığı bir sürecin habercisi olmuştur. Bu süreç 1927 yılına kadar yeni bir millî aydın sınıfın ön plana çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Bu zümreler siyaset, matbuat ve edebiyat sahalarda konumlanarak varlık göstermişlerdir.⁵⁴ Kasım 1921'de kabul edilen Kırım MSSC Anayasası Kırım Tatar ve Rus dillerini resmi dil olarak kabul etmiştir.⁵⁵ Ancak bu kararın uygulamada karşılığını bulduğu dönem Veli İbrahim'in yönetim zamanı olmuştur. Tüm Halk Komiserleri için tercüman görevlendirmiş ve büro çalışmaları Kırım Tatar diline çevrilmiştir.⁵⁶ Bu gelişme Kırım Tatar dilinin (anadilin) kamusal alanda geçerlilik kazanması noktasında önem arz etmektedir. Aynı zamanda Kırım Türklüğünün tarihi ve kültürüne dair kitapların, süreli yayınların basılması fark edilir derecede artmıştır.⁵⁷ Nitekim Kırım Tatar dilindeki akademik çalışmaların ve edebi eserlerin yayımlanması ve yaygınlaştırılması için Kırım Devlet Neşriyatı kurulmuştur.⁵⁸ Bu dönemin yayınları arasında Ahmet Özenbaşı'nın 1925'de Akmesicid'de basılan *Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Faciası yahud Tatar Hicretleri* adlı kitabı⁵⁹ Kırım Türklerinin geçmiş tecrübesinin bir analizi niteliğinde olması açısından göze çarpmaktadır. Veli İbrahim Vatan Hâdimi döneminden tanıdığı Abdürreşid Mehdî'nin kaleme aldığı, 1783-1910 yılları arasında kapsayan ve Kırım Tatar tarihini konu alan el yazma eseri yayımlamak üzere Mehdî'nin eşinin ailesinden temin etmiştir. Ancak bu girişimi eser inceleme aşamasındayken 1928'de yargılanma sürecinin başlaması sebebiyle sonuçsuz kalmıştır.⁶⁰ Veli İbrahim'in millî kültür siyaseti çerçevesinde faaliyet örneklerinden biri de Kırım Tatar şairi Hamdi Giraybay'ın 1923'de İstanbul'a yükseköğrenim görmesi için gitmesinde vermiş olduğu destektir.⁶¹ H. Giraybay İstanbul Dârülfünûnu Tarih ve Edebiyat Şubesindeki 3 yıllık yüksek tahsilini "Türk-Moğol İmparatorluğunun Müstakil Ülkesi Olan Altın Orda Devletinin Tarihiçesi ve Bu Devletin Bir Ülkesi Olan Kırım" adlı tezi ile bütün profesörlerin takdirini kazanarak tamamlamıştır. Ayrıca

⁵⁰ Ahmet Özenbaşı, *Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Faciası*, Çev: İ. Otar, Metin Ofset Matbaacılık, Eskişehir 2014, s. 1.

⁵¹ Kondratyuk, "Veli İbraimov: (1888 - 1928 gg.): Ştrih k Portretu", s. 45.

⁵² Kamelya Keskin, "Kırım Tatar Basımında Bir Pedagoji Dergisi: Okuv İşleri", *Türkiyat Mecmuası*, C. 25, Güz 2015, s. 310.

⁵³ Ülküsal, *age*, s. 244.

⁵⁴ Fisher, *age*, s. 200.

⁵⁵ Çubarov-Qurtiyev, *agm*, s. 153.

⁵⁶ Kondratyuk, *agm*, s. 45.

⁵⁷ Fisher, *age*, s. 200.

⁵⁸ Magocsi, *age*, s. 99.

⁵⁹ *Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Faciası yahud Tatar Hicretleri* 1925 yılında Akmesicid'de Arap harfleriyle basılmıştır. Aynı eser Romanya'da yayımlanan Emel mecmuasında da tefrikalar halinde iktibas edilmiştir. Eserin Emel'de yayımlanan künyesi şöyledir: 1933 (Sayı 8), s. 23-24; 1933 (Sayı 10), s. 9-18; 1933 (Sayı 11), s. 17-24; 1933 (Sayı 12), s. 10-17; 1934 (Sayı 1), s. 14-18; 1934 (Sayı 2), s. 9-17; 1934 (Sayı 3), s. 33-36; 1934 (Sayı 4), s. 28-33; 1934 (Sayı 9), s. 33-37; 1934 (Sayı 10), s. 14-17; 1934 (Sayı 11), s. 23-27; 1934 (Sayı 12), s. 13-17; 1935 (Sayı 1), s. 23-26; 1935 (Sayı 2), s. 16-19; 1935 (Sayı 3), s. 34-40; 1935 (Sayı 4), s. 24-26; 1935 (Sayı 6), s. 25-28; 1935 (Sayı 7), s. 21-27; 1935 (Sayı 8), s. 19-25; 1935 (Sayı 9), s. 31-34; 1935 (Sayı 10), s. 24-28; 1936 (Sayı 3), s. 27-29; 1936 (Sayı 4), s. 25-28.

⁶⁰ Kırımlı, *age*, s. 117.

⁶¹ "Hamdi Giraybay", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C. 13, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 498.

tezine “Kırım Edebiyatına Bir Bakış” adlı bir ilave kısım da koyarak zenginleştirmiştir.⁶² Tahsil döneminde İstanbul kütüphanelerinde bulunan ve Kırım’a ait olan tüm eserleri inceleyen H. Giraybay, 1926’da Veli İbrahim’in davetiyle Kırım’a dönmüştür.⁶³ Bu davetin Kırım’da canlanan ilmî-kültürel hayatın bir parçası olarak H. Giraybay’ın birikimlerinden yararlanmaya yönelik bir amaç taşıdığı açıktır.

Ayrıca bu dönemin süreli yayınlarında sıklıkla Bekir Çobanzade, Hasan Sabri Ayvaz, Osman Akçokraklı, Ahmet Özenbaşı gibi milliyetçi fikir adamlarının yazılarıyla karşılaşmak mümkündür.⁶⁴ Veli İbrahim döneminin süreli yayınları içerisinde en dikkat çekici olanı ise *Asrî Müsülmanlık* dergisidir. Kırım Dinî İdaresi tarafından 1924-1927 yılları arasında Akmesicid’de yayımlanan derginin din karşıtı rejimin hüküm sürdüğü böyle bir dönemde varlık göstermesi dikkat çekmektedir.⁶⁵ Aynı dönemde yayın hayatına başlayan ve Kırım Tatar dilinde yayımlanan Okuv İşleri ve İleri dergileri de içerikleriyle bu dönemi karakterize eden süreli yayınlardır.⁶⁶

Kültürel canlanmanın gözle görülür işaretleri arasında ilmî araştırma gezilerinin başlaması da zikredilmeye değerdir. Kırım Merkezi İcra Komitesi’nin girişimiyle Kırım’ın maddi medeniyetinin araştırılması, öğrenilmesi için *Bütün Birlik Şarkî Öğrenüv İlmî Cemiyeti* [Bütün Rusya Şark Çalışmaları Bilimsel Derneği] ile işbirliği sağlanarak Ağustos-Eylül 1925’de Kırım Türklerinin ilk pâyitahtı Eski Kırım (Solhat)’daki abidelerin İslâm mimarisi ve epigrafya yönünden tetkiki gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucu elde edilen veriler Altın Orda medeniyetinin Kırım’daki izdüşümlerinin anlaşılması bakımından kıymetli olup Kırım’daki ilk arkeolojik tecrübe olmuştur.⁶⁷ Profesör Borozdin riyasetinde yapılan bu ilk hafriyatlara Hüseyin Badaninski ve Osman Nuri Akçokraklı da katılmışlar ve bu araştırma gezilerinin devamını getirerek aynı yıl Hasan Refatov’un da bulunduğu bir başka heyetle Kırım’ın kuzey köylerini ilmî, tarihi, etnografik, edebi yönleriyle inceleyerek materyaller toplamışlardır.⁶⁸

1924’de Akmesicid’de Tavrida Üniversitesi açılmıştır ve bu tarihte var olan tek fakülteye 1925’de Kırım Tatar dili ve edebiyatı incelemeleri için bir Şark Enstitüsü ilave edilmiştir. Akmesicid, Bahçesaray, Kefe, Yalta’da da Kırım Tatar öğretmen okulları açılmak suretiyle benzer gelişmeler yaşanmıştır.⁶⁹

Diğer taraftan Veli İbrahim Kırım toplumu üzerinde iz bırakan bir lider figürüdür. Geleneksel Derviza⁷⁰ şenliklerinde bulunarak geniş katılımı gerçekleştiren bu etkinliklerde köylülerin sorun ve

⁶² Kırımlı Cafer Seydahmet, “İlk Söz”, *Kırım Şiirleri*, Emel Mecmuası Matbaası, Köstence 1935, s. 7.

⁶³ *Agm*, s. 10-11.

⁶⁴ Fisher, *age*, s. 200.

⁶⁵ Neşe Kanlıdere, *Bolşevik İhtilâlinin İlk Yıllarında Kırım’da İslâmiyet ve Asrî Müsülmanlık Dergisi*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2004, s. 1.

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kamelya Keskin, “Kırım Tatar Basınında Bir Pedagoji Dergisi: Okuv İşleri”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 25, Güz 2015, s. 307-320; Kamelya Tekne, “Kırım Tatar Türklerinin Matbuat Tarihinden: İleri Dergisi”, *Türkistan’dan Anadolu’ya Tarihin İzinde Prof. Dr. Mehmet Alpargu’ya Armağan*, C. 1, Ed. Z. İskefiyeli-M. B. Çelik, Nobel Yayınları, Ankara 2020.

⁶⁷ İlya Nikolayeviç Borozdin, “Kırım’da Tatar Medeniyeti Sahasında Yeni Keşifler”, Çev: Ahmet Raşid, *Okuv İşleri*, S. 8-9 (Aralık-Ocak), Kırım Maarif Komiserliği Neşri, Simferopol (Akmesicid) 1925, s. 11-12; Elena Aibabina, “Monumental Stone Carvings of the Crimea, 14th-18th Centuries”, *Islamic Art and Architecture in the European Periphery: Crimea, Caucasus and the Volga-Ural Region*, Ed. B. Kellner-Heinkele, J. Gierlichs, B. Hever, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2008, s. 63.

⁶⁸ Şeyhzade Vehbi, “Ülke Bilgisi”. *Okuv İşleri*, S. 8-9 (Aralık-Ocak), Kırım Maarif Komiserliği Neşri, Simferopol (Akmesicid) 1925, s. 71-72.

⁶⁹ Magocsi, *age*, s. 99; Fisher, *age*, s. 200.

⁷⁰ Derviza birkaç köy ahâlisinin bir araya gelerek çeşitli etkinliklerle kutladığı geleneksel hasat sonu şenliğidir. Bkz. Kamelya Keskin, *Kırım Tatar Türklerinin Kültürel Hayatı (XX. Yüzyıl ve Sonrası)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2015, s. 119-120.

taleplerini dikkate alan bir yaklaşımla birebir temas kurmuştur.⁷¹ 11 Eylül 1927'de yaşanan ve özellikle Yalıboyu'nda derin yaralar açan Kırım depreminde ise halkının mağduriyetini gidermek noktasında zor zamanlarında da yanında olmuştur. İnsan kaybının az olduğu bu depremin yıkıcı etkileri arasında köylülerin çoğunluğunun evsiz kalmasının yanı sıra o yıl görülen kuraklık nedeniyle bereketsiz bir tarımsal dönemin geçmesi de söz konusu olmuştur. Ayrıca evleri yıkılan köylülerin sağlam kalabilen evlerde çocuk, genç, yaşlı toplu olarak yaşamasından kaynaklanan salgın hastalıklar baş göstermiştir.⁷² Depremin sonuçlarıyla mücadele için Kırım Merkezi İcra Komitesi Başkanlığınca, Kırım Bilimsel Araştırma Enstitüsü riyasetinde geliri deprem mağdurları için yardım fonuna bağışlanmak üzere bir yazar komisyonu oluşturularak derleme bir kitap da yayımlanmıştır.⁷³

Veli İbrahim yönetim yıllarında kendisi de, Sovyet iktidarının Kırım açısından çizdiği istikameti konu alan “Sovyet Hâkimiyetinin Kırım'da Beş Yılı” başlıklı bir makale kaleme almıştır.⁷⁴ Kırım'ın tarihi geçmişinden başlayarak jeostratejik önemini, ekonomik kaynakları ve katkısı konusundaki özel koşullarını ayrıntılı bir şekilde sunmuştur. Özellikle Rusya İmparatorluğu döneminin izleri, iç savaş yıllarında birkaç kez meydana gelen güç değişimi, 1921-1922 yıllarındaki kıtlık döneminin sebep olduğu yıkıcı etki ile Sovyet gücünün idari yönetim, arazi düzenlemesi, tarım ve çiftçilik yapısı açısından ekonomik durumunun tesisi gibi tüm süreçlerin değerlendirmesini yapmıştır.⁷⁵ Bu konular içerisinde Kırım'da Sovyet iktidarının kuruluş aşamasında hassasiyet gösterilen arazi düzenlemeleri meselesi ön plana çıkmaktadır. Veli İbrahim'in yazmış olduğu makalede konunun bu yönüyle ilgili verdiği malumatlara göre Ekim Devrimi'nden Kırım'ın resmen RSFSR'ye katılmasına kadar geçen süre zarfında arazi konusunda yasal bir norm geliştirilememiştir. Bu dönemde belirli kesimler (özellikle Rus köylüsü) toprakları ele geçirmişlerdir. Beyazların Kırım'da üstünlük sağladığı dönemlerde Kırım köylüsü toprak meselesine karşı kayıtsız kalmıştır. Toprak kanununun uygulanması ve arazi yönetiminin düzene sokulmasıyla Kırım'ın kuzeyindeki bozkır köylüsünün toprak gereksinimleri karşılanmış hatta bu bölgede ihtiyaç fazlası arazi ortaya çıkmıştır. Ancak Kırım'ın dağ köylüsü için durumun daha farklı koşullara (nüfusu kalabalık, toprağı dar) sahip olduğu konusuna değinerek dağ köylüleri için ciddi bir toprak yoksunluğunun söz konusu olduğuna işaret etmiştir. Bu sebeple dağ köylülerinin toprak bakımından daha zengin olan bozkır bölgesine yeniden yerleşimi için gereken önlemlerin alınmakta olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶

⁷¹ “Dervizamız Geçti”, *Yañı Dünya*, 22 Mayıs 1924, № 52 (399), s. 4.

⁷² Mahmut Ömerov, “Kızılhaç Cemiyeti ve Zelzele Felaketzedelerine Yardımı”, *İleri*, S. 3-4 (23-24), Mart-Nisan 1928, s. 19-20.

⁷³ *Çernomorskie Zemletraseniya 1927 Goda i Sudbı Krıma* [1927 Karadeniz Depremleri ve Kırım'ın Kaderi], Kırım Gosizdat, Simferopol 1928, s. 4-5.

⁷⁴ Söz konusu makale *Ves Krım* [Bütün Kırım] adlı kitaba giriş mahiyetinde yazılmıştır. *Bütün Krım*, Sovyet iktidarının kuruluşunun 5. yıldönümüne ithaf edilmiştir. Yazarların kendi uzmanlık alanlarına göre Kırım'a özgü makalelerini sunduğu koleksiyon niteliğinde bir kitap olup 1926'da *Kırım Merkezi İcra Komitesi Neşri* tarafından Akmesid'de yayımlanmıştır. Kolektif bir çalışma olan kitap hem Kırım Tatar dilinde hem de Rusça yayımlanmıştır ve bir çeşit kalkınma raporu vasfını taşımaktadır. İdari ve iktisadi durum ile tabii kaynaklar yönüyle geniş malumatları içeren yazılarla karşılaştığımız kitapta tarihi, içtimai ve etnografik konulara yer verilmemiştir. Dikkat çeken bir özellik de Kırım MSSC Merkezi İcra Komitesi Başkanı V. İbrahim'in makalesi dışında kitapta hiçbir Kırım Tatar yazarın makalesi bulunmamaktadır. Bkz. *Ves Krım (1920-1925) Yubileyniy Sbornik*, İzdanie Krım TsiK'a, Simferopol 1926.

⁷⁵ Veli İbraimov, “Pyat Let Sovetskoy Vlasti v Krımu”, *Ves Krım (1920-1925) Yubileyniy Sbornik*, İzdanie Krım TsiK'a, Simferopol 1926, s. III-XI.

⁷⁶ *Agm*, s. XI-XII.

Veli İbrahim'in yönetim yıllarının önemli gündem maddesi *Yerlileştirme* (Korenizatsiya)⁷⁷ siyasetidir. Bu siyasetin arka planında Kırım Türklüğünün tarihinden referans alan bir yaklaşım söz konusudur. Rus Çarlığı döneminde yağmalanan toprakları, maruz kalınan Ruslaştırma siyaseti sonucu anayurtlarını terk etmek suretiyle yaşanan göç olgusu, Bolşeviklerin Kırım'da üç kez iktidara geldiği iç savaş sürecindeki insan kıyımı ve Kırım MSSC yönetiminin kurulduğu 1921-1922 yıllarında yaşanan *açlık faciası* sonucu Kırım Türklüğünün geçirdiği felaketler, mecazî karşılığı Tatarlaştırma olan yerlileştirme siyasetinin temel dayanak noktası haline gelmiştir.

Veli İbrahim'in hayata geçirdiği Tatarlaştırma siyasetinin uygulama alanlarından en belirleyici olanı Kırım'daki arazi planlaması ile ilişkili olup⁷⁸ Veli İbrahim'in kardeşi Ömer İbrahim'in başında bulunduğu Kırım MSSC Tarım Halk Komiserliği⁷⁹ tarafından yürütülmüştür.⁸⁰ Meselenin harici yönü 1923'de Yahudi yerleşimcilerin kendi inisiyatifi ile kurduğu ilk Yahudi kolonileri ile ortaya çıkmıştır.⁸¹ SSCB Merkezi İcra Komitesi'nin 29 Ağustos 1924 tarihli kararıyla kurulan ve kısa adı KOMZET⁸² olan *Yahudi İşçiler Toprak Komitesi* tarafından yürütülen bir program halini almıştır. KOMZET'in bölgesel temsilcilikleri ise özellikle Kırım MSSC'de yapılanmış olup Kırım temsilciliği 12 Mart 1925 tarihinde kurulmuştur.⁸³

Yahudi yerleşimcilerin Kırım'da iskan meselesi etnik yapının Kırım Türkleri aleyhine bir şekil alması ihtimaline karşı tedbirler alınması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Bu etkili tedbirin karşılığı kısa adı KOPPR⁸⁴ olan *Kırım Göçmenler ve Yerleşimcilere Yardım Derneği*'nin kurulmasıdır. İlk toplantısını 14 Haziran 1926 tarihinde Veli İbrahim, H. Baliç, M. Nedim, A. Latifzâde'nin katılımıyla gerçekleştirmiştir. Kabul edilen tüzüğe göre derneğin amacı Kırım'da yerli köylü nüfusun yeniden yerleşimini organize ederek kolaylaştırmak ayrıca Çarlık dönemi zamanında Kırım'dan göç etmek zorunda kalan Kırım göçmenlerinin anavatanlarına dönerek yerleşmelerini sağlamaktır. Kırım içinde bölgesel büroları da açılan KOPPR Ağustos 1926 tarihinden itibaren faaliyetlerine başlamıştır. Halkın desteğini de alan bir nitelikte yeni yerleşimcilere yardım amaçlı göç yardım fonu da oluşturulmuştur. Ayrıca Kırım MSSC'i Merkezi İcra Komitesi bünyesinde bu meseleyle ilgili Veli İbrahim başkanlığında bir yardım komisyonu da kurulmuştur.⁸⁵

Veli İbrahim'in bu mesele hakkındaki görüşleri konuşmalarına ve o yılların yayınlarına da yansımıştır. Bunlardan biri *Yañı Dünya* [Yeni Dünya] gazetesindeki "Veli İbrahimof: Halkların Köçürülmesi ve Yerleştirilmesine Yardıma Kelmelidir" başlığını taşımaktadır. Yazıda Veli

⁷⁷ Yerlileştirme (Korenizatsiya) erken Sovyet dönemi (1920'ler) milliyetler siyasetidir. Sovyetler Birliği bu siyaseti Çarlık Rusya'sı döneminden devraldığı etnik unsurlarla uyumlu ilişkilere sahip olmak ve devrimi meşru zemine oturtmak için gayri Rus milletleri teşvik amaçlı kullanmıştır.

⁷⁸ Kondratyuk, "Krimskoe Obşestvo Pomoşi Pereselentsev i Rasselentsev (KOPPR) v Kontekste Politiki Korenizatsii v Krimskoy (20-e godı XX veka)", s. 54.

⁷⁹ Kırımlı, *age*, s. 98.

⁸⁰ Kondratyuk, *agm*, s. 54.

⁸¹ Sovyet Yahudilerinin (Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın güneyinde yaşayan Yahudiler) Kırım'a yerleştirilmesinin fikrî temelleri Polina Semyonovna Pearl'e dayanmaktadır. Ukrayna doğumlu olan P. Semyonovna Yahudi bir terzinin kızıdır. Faal bir devrimci olarak sonradan Rusçada inci anlamına gelen Jemçujina soyadını almıştır ve 1921'de, Komünist Parti'nin Merkez Komitesi'nin üyesi olan Vyaçeslav Molotov ile evlenmiştir. İsrail'in ilk Moskova büyükelçisi ve sonraki dönemde İsrail Başbakanı olan Golda Meir ile olan dostluğu dolayısıyla kurduğu yakın temasın Stalin'i rahatsız ettiği bilinmektedir. Bkz. Vozgrin, *age*, s. 505; Nigel Cawthorne, *Stalin: The Murderous Career of The Red Tsar*, Arcturus Publishing Limited, London 2012, s. 5-6.

⁸² KOMZET: Komitet po Zemelnomu Ustroystvu Evreyskih Trudaşihsa.

⁸³ Kondratyuk, *agm*, s. 54.

⁸⁴ KOPPR: Krimskogo Obşestva Pomoşi Pereselentsam i Rasselentsam.

⁸⁵ Kondratyuk, *agm*, s. 55.

İbrahim tarafından dağlık bölgelerde yaşayan ahâlînin toprak bakımından daha zengin olan çöl rayonlarına⁸⁶ göçürülmesi, Kırım Hükümeti'nin bu iş için bütçesinden 85 bin ruble tahsis ettiği ve Yahudi Toprak Komitesi ile de bir uzlaşma sağlandığı bilgilendirmesi yapılırken bu hususta Kırım Cumhuriyeti emektarlarının da yardımda bulunmasını telkin etmiştir.⁸⁷ Yine aynı gazetede Yahudi göçmenlerin, yarımadada ekseriyeti oluşturan Kırım Türklüğü aleyhine doğuracağı sonuçlar hususunda kamuoyunda oluşan endişe söz konusu edilmiştir. *Kırım ya da Yeni Filistin, Türk Kırım'da bir Yahudi Ocağı tesis edileceği* gibi haberlerin yayılması üzerine kaleme alınan yazıda bu fikri tehlikeli görmekle birlikte Romanya ve Bulgaristan'dan getirilecek Kırım Tatar göçmenlerine büyük miktarda toprak ayrıldığı ve Kırım Hükümetinin bu konunun öneminin idrakinde olduğu belirtilmiştir.⁸⁸

KOPPR 10-20 Mayıs 1927 tarihleri arasında Yalta, Gözleve, Akıyar, Bahçesaray, Karasubazar, Sudak ve Kefe, Kerç ve Cankoy ile Akmesid' de bölgesel kongreler düzenlemiştir. 25 Mayıs 1927 tarihinde KOPPR'nin Bütün Kırım Kongresi ise Akmesid' de yapılmıştır. Derneğin bir yıllık çalışmasının özetlendiği kongrede KOPPR'ye 4700 üyenin katıldığı tespit edilmiştir. Bu tarihte 6347 ruble bağış miktarı toplayan KOPPR'ye aynı zamanda Halk Maliye Komiserliği aracılığıyla 35.000 ruble tahsis edilmesine karar verilmiştir.⁸⁹

Veli İbrahim ve Kırım MSSC'nin Halk Komiserleri Konseyi başkanı Osman Derenayrılı bu süreçte SSCB Merkez Yürütme Kurulu Başkanlığına "Kırım Tatarlarının Bulgaristan ve Romanya'dan Kırım'a Yeniden Göçü ve Kırım Tatarlarının Göç Nedenleri Üzerine" başlığıyla bir yazı göndermiştir. İçeriğinde Kırım'dan göçün tarihsel nedenleri ve Kırım Tatarlarının demografik kayıplarının miktarı belirtilerek konu izah edilmiştir. Anadolu ve Dobruca'daki göçmenlerin durumu analiz edilerek bunların sayısının 450 bin kişi civarında olduğu belirtilmiştir. Yeniden yerleşim planı kapsamında kullanılabilir arazi kaynakları hakkındaki öngörülerini sunarak öncelikli olarak 1921-1922 kıtlığı zamanında Tatar nüfusunda yoğun düşüşün olduğu alanlardan başlanacağını belirtmişlerdir. Arazi fonunun izin vermesi halinde kademeli olarak Kırım içindeki nüfus hareketliliğinin yanı sıra yerleşim programının Romanya ve Bulgaristan'dan getirilmesi planlanan göçmenleri de kapsadığı ifade edilmiştir. Kırım dışından da göçmenleri kapsayan ve yarımadadaki etnik dengeyi Kırım Türklüğünün lehine değiştirecek bu program ilerleyen zamanda Veli İbrahim'in yargılanmasının ardında yatan en kuvvetli âmil olacaktır.⁹⁰ Veli İbrahim ve yönetiminin göçmenlerin yerleşimi için toplanan fonlardan zimmetine para geçirdiği iddiası ile suçlanması ise bu konu etrafında şekillenen sözde delillerden biri olarak kullanılacaktır.

3- Veli İbrahim'in Siyasi Görünümü

Veli İbrahim'in ideolojisini tespit etmek noktasında mensubu olduğu milletin geçmişi ve yaşadığı dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak izah etmek durumundayız. Uzun ve görkemli bir tarihin mirasçısı olan Kırım Türklüğü 1783 tarihinden itibaren süre gelen Çarlık idaresinin uyguladığı siyaset karşısında varlığını koruma mücadelesi vermiştir. Kırım Türklüğünün haksızlıklara maruz kaldığı bu dönemde baskı ve zulme dayanamayanlar kurtuluşu Osmanlı Türkiye'sine göç etmekte bulsa da bu göç hareketliliği de kendi içinde trajediye yol

⁸⁶ Rayon, idari taksimatta oblast'ın bir alt birimi olan ilçe kavramını karşılamaktadır. Çöl rayonları tabiriyle Kırım'ın kuzey kesimindeki bozkır bölgesi kastedilmektedir.

⁸⁷ "Veli İbrahimof: Halkların Köçürülmesi ve Yerleştirilmesine Yardıma Kelmelidir", *Yañı Dünya*, 22 Mayıs 1926, № 115 (991), s. 2-3.

⁸⁸ "Cafer Seydahmet Yahudi Muhacirleri Hakkında", *Yañı Dünya*, 13 Şubat 1926, № 36 (912), s. 3.

⁸⁹ Kondratyuk, *agm*, s. 55-56.

⁹⁰ Kondratyuk, *agm*, s. 57.

açan sonuçlar doğurmuştur.⁹¹ 1905 Rus Devrimi, 1917 devrimine giden sürecin başlangıcı olarak⁹² ilk bakışta tüm Türk dünyasında olduğu gibi Kırım Türkleri için de bir umut kaynağı olmuştur. Çarlık idaresinin yıkılmasıyla ele geçen siyasi fırsatlardan yararlanmak için bir kısım Türk aydınlar Bolşevikler safında yer almıştır.⁹³ Bu açıdan değerlendirildiğinde Rusya Türkleri arasında sol kanada taraftar olan kanaat önderleri için sosyalizm, millî idealler için bir amaç değil araç halini almıştır.⁹⁴ Veli İbrahim'in siyasi görünümü de bu fikri yönelime dayanmaktadır.

Genel itibarıyla Sovyetler Birliği döneminde bir kısım Türk aydınlar sosyalist rejim içinde faaliyet gösteren bir çizgide hareket etseler de milletleri adına, milliyetçi çizgide mücadele etmişlerdir. Sovyet Rusya'nın bu duruma ilk bakışta kayıtsız kalması yeni kurulmuş olan dengeyi bozmamak ya da mevcut durumun korunması için gerekli görülmüştür.⁹⁵ Özellikle 1920'li ve 1930'lu yıllarda Sovyet Hükümeti millî dillerin geliştirilmesi, eğitimin de buna dayanarak yapılması, etnik enstitülerin kurulması, etnik kültürün siyasi olmayan yönlerinin gelişmesini desteklemek amacıyla bütçesinden fonlar ayırdığı dahi bilinmektedir.⁹⁶ Kısaca ifade etmek gerekirse ilk etapta bir hareket serbestliği sağlanmıştır. Bu anlamda Veli İbrahim döneminde uygulanan öz kimlik temelli siyasi görünüm, Stalinist formül olan *içerik olarak sosyalist biçim olarak milliyetçi*⁹⁷ anlayışının tam tersi bir yaklaşım olup Veli İbrahim içerik olarak millî ideale sahip bir rotayı takip etmiştir.

Ayrıca zamanın koşulları kadar kişisel hayatının seyirindeki gelişmeler de beslediği kaynaklar arasındadır. Kardeşi Ömer ile birlikte İsmail Gaspıralı'nın matbaasında çalıştığı dönem bir milad olarak görülebilir. Veli ve Ömer İbrahim kardeşler Gaspıralı'nın matbaasında günde 6 saat dizgi bölümünde çalışmışlar ve çalıştıkları zaman diliminin 2 saatini de Gaspıralı'dan millî tarih, kültür, dil ve edebiyat üzerine ders alarak geçirmişlerdir. Kırım Tatarca'nın yanı sıra Rusça, Türkçe, Fransızca ve biraz da Arapça öğrenmişlerdir. En önemlisi de Gaspıralı'nın idealize ettiği fikirler Veli İbrahim'in manevi dünyasında bu dönemde yer etmiştir. Bu anlamda Kırım Türklerinin kültürel canlanmasını sağlamanın yolunun sömürgeci otoritelerin baskısından kurtularak mümkün olabileceği bilincini kazanmıştır.⁹⁸ Gerek Tercüman gerekse Vatan Hâdimi matbaasında çalışması ve bu zaman zarfında etkileşim içine girdiği muhit de siyasi fikirlerinin şekillenmesinde önemli bir aşamadır. Diğer taraftan II. Meşrutiyet yıllarında Osmanlı Türkiye'sinde bulunması da göz ardı edilemeyecek bir husustur. Genç Türk hareketinin siyasi fikirlerinin köklerini beslemiş olması da muhtemeldir.

Veli İbrahim'i siyasi hayatta görünür kılan ilk merhalelerden biri Millî Fırka üyeliğidir. Mensubu olduğu Millî Fırka⁹⁹ Temmuz 1917'de İstanbul ve Batı Avrupa'da tahsil görmüş bir

⁹¹ Aziz Bozgöz, Rus Hâkimiyeti Altında Kırım, *Emel*, S. 135 (Özel Sayı), Mart-Nisan 1983, s. 210-211.

⁹² Nadir Devlet, *Millet ile Sovyet Arasında: 1917 Ekim Devriminde Rusya Türklerinin Varoluş Mücadelesi*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2011, s. 19.

⁹³ Chantal L. Quelquejay, "İhtilal ve İç Savaş Sırasında Azınlıktaki Müslümanlar", *Stratejik Açıdan Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar*, Ed. S. Enders Wimbush, Çev: Y. T. Kurat, Yeni Forum Yayınları, Ankara 1988, s. 79.

⁹⁴ Benningsen - Wimbush, *age*, s. 32.

⁹⁵ Baymirza Hayit, *Sovyetlerde Türklüğün ve İslâm'ın Bazı Meseleleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 58.

⁹⁶ Paul B. Henze, "Ulusal İç Muhalefetin Görünümü ve Yarattığı Sorunlar", *Stratejik Açıdan Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar*, Ed. S. Enders Wimbush, Çev: Y. T. Kurat, Yeni Forum Yayınları, Ankara 1988, s. 47.

⁹⁷ Benningsen-Wimbush, *age*, s. 32.

⁹⁸ Vozgrin, *age*, s. 494.

⁹⁹ Millî Fırka'nın tarihi ile ilgili karşımıza çıkan ilk çalışma 1930 yılında, Sovyet Devlet Matbaası tarafından basılan ve taraflı bir üslupla kaleme alınmış olan dolayısıyla da hatalarla dolu bilgiler içeren A. K. Boçagov'un "Millî Fırka" adlı kitabıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arhip Kuzmiç Boçagov, *Millî Fırka: Natsionalnaya Kontrrevolyutsiya v Kırımı*, Kırmskoe Gosudarstvennoe İzdatelstvo, Simferopol 1930.

grup genç aydın tarafından kurulmuştur. Bu aydınların İ. Gaspıralı'nın liberal Türk birliği anlayışına sahip Kırım milliyetçi kuşağından bir miktar daha radikal olduğu söylenebilir.¹⁰⁰ Cafer Seydahmet tarafından parti kimliği en özlü ifade ile *Millî Fırka istiklâlcî idi* şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰¹ Parti programında sosyalist öğeler var olsa da partinin Rus sosyalist örgütüyle resmi hiçbir bağı olmamıştır. Ancak zamanla parti içinde siyasi çatallanmalar görülmeye başlamıştır. İlimli tarafın temsilcileri Hasan Sabri Ayvaz, Ahmet Özenbaşı, Ali Badaninki, Halil Çapçakçı gibi isimler iken Bolşeviklere daha yakın olan radikal tarafı ise Mehmet Hoca Ahmet Vecdi, Abdülhakim Hilmi Ârifzâde, Veli İbrahim, Batır Aytuvgan, Mustafa Berke temsil etmiştir. Denikin'in işgali ve Tatar Türklüğü karşısındaki tutumu Millî Fırka'nın sol kanat mensuplarının Bolşeviklerle işbirliği yapmak üzere yeraltına geçmesinin başlıca sebebi olmuştur. Bolşeviklerin Kırım'da son sözü söylediği Ekim 1920'den sonra sol kanat üyeleri VKP(b)'ye katılmışlardır.¹⁰² Sol kanadın lideri Veli İbrahim bu dönemde Halkların Dışişleri Komiserliği gibi önemli bir görevi de kabul etmiştir.¹⁰³ Bolşeviklerin Kırım'da hâkimiyeti son kez ele geçirmelerinin ardından *burjuva kalıntılarını temizlemek* adı altında kızıl terörü başlattıkları kaotik atmosferde Millî Fırka 30 Kasım 1920'de yasaklanmıştır.¹⁰⁴ Süreç tahlil edildiğinde denilebilir ki Millî Fırka'nın sol kanat liderleri Bolşevizmin yanında olmaktan ziyade hâkim güç Bolşeviklerle ortak bir dil bulmaya çalışmışlardır.¹⁰⁵ Bu tercihte yakın geçmişteki siyasi tecrübenin (Kurultay Hükümeti'nin ortadan kaldırılması) de etkili olduğu söylenebilir.

Veli İbrahim'in siyasi görünümünü dönemin şartları da göz önünde bulundurulduğunda Kırım Türkleri için tam bir bağımsızlık idealiyle hareket etmekten uzak ve şeklen Sovyet rejiminin tam anlamıyla kalıpları dışına çıkamayan nitelikte olduğunu söyleyebiliriz. Sovyet sistem ve ideolojisi içinde mensubu olduğu Kırım Türklüğünü en makul ölçülerde konumlandırmaya çalışmıştır. Dönemin koşullarında Veli İbrahim yılları Kırım Türklerinin kültürel ve iktisadi bakımdan yükselişi yaşadığı, millî temayüllerin ağır bastığı bir siyasi süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimilerine göre de İdil Havzasındaki Mîr Said Sultan Galiyev ile eşdeğer bir siyasi figürdür.¹⁰⁶

4- Veli İbrahim Davası: Gerekçe ve Hüküm

1928 yılında Kırım Devlet Neşriyatı tarafından, Veli İbrahim ve Onun rehberlik ettiği iddia edilen *haydutlar çetesi, belalı arkadaşları* tabirleriyle anılan çevrenin yargılanma sürecini hem Rus hem de Kırım Tatar dilinde anlatan birer risale yayımlanmıştır.¹⁰⁷ Kamuoyu tarafından konuya olan yoğun ilginin göstergesi daha yargılama döneminde gazete sayfalarına süreç hakkında yansıyan haberlerin gazete tirajlarının yükselmesine sebep olmasıdır.¹⁰⁸ Dolayısıyla Kırım Merkezi İcra Komitesi Başkanı olan Veli İbrahim ve beraberindekilerin yargılanması, her iki dilde kaleme alınan risalelerle bir nevi kamuoyuna tutarlı ve ikna edici bir açıklanmanın sunulması anlamını taşımaktadır.

¹⁰⁰ Benningsen-Wimbush, *age*, s. 259-260.

¹⁰¹ Kırımlı Cafer Seydahmet, "Millî Fırka", s. 526.

¹⁰² Benningsen-Wimbush, *age*, s. 259-260.

¹⁰³ Quelquejay, *age*, s. 93.

¹⁰⁴ Elvedin Çubarov, "Vatandaş Cenki ve Qırımdaki Açıq", *Qırım Tarihi*, Tezis Neşriyatı, Akmesicid 2009, s. 150.

¹⁰⁵ Vozgrin, *age*, s. 126.

¹⁰⁶ Mühlen, *age*, s. 9; Fisher, *age*, s. 197.

¹⁰⁷ Söz konusu risaleler için bkz. *Delo Veli İbraimova i Drugih*, Obvinitelnoe Zakluçenie Reçi Gosudarstvennogo i Obşestvennogo Obvinitelny, Prigovor, Krimgosizdat, Simferopol 1928; *Veli İbrahimov ve Başkalarının İşleri*, Kabahatlav Senedi. Cemaat ve Devlet Tarafından Kabahatlavcılarının Nutukları ve Hüküm, Kırım Devlet Neşriyatı, Akmesicid 1928.

¹⁰⁸ *Veli İbrahimov ve Başkalarının İşleri*, s. 3-4.

Veli İbrahim sıradan başlayan bir hayat hikâyesinin içinden sahip olduğu Türk kimliği ile Sovyet sisteminin içinde sıra dışı bir statüye yükselmiştir. Kırım Tatar Millî Partisi olan Millî Fırka'nın eski bir üyesi¹⁰⁹ ve 1917'de toplanan Kurultay'ın delegelerinden biridir. Rusya'daki iç savaşın sonucunun henüz netlik kazanmadığı bir dönemde Bolşevik Partisine katılması ise tartışmalı bir kimlik izlenimi vermektedir. Diğer taraftan Kırım MSSC'nin yönetiminde bulunduğu 1924 - 1928 yılları aralığındaki faaliyetleri değerlendirildiğinde kendi millî ve kültürel kodları ekseninde politikalar takip ettiği görülmektedir.

Yargılanması RSFSR Yüksek Mahkemesi tarafından¹¹⁰ 23-28 Nisan 1928'de Akmescid'de yapılmıştır.¹¹¹ Neşredilen risalelerdeki "Veli İbrahimov ve Başkalarının İşi" ya da "Delo Veli İbraimova i Drugih" [Veli İbraimov ve Diğerleri Davası] başlıklarındaki *başkaları, diğerleri* tabiriyle kastedilenler ise *Kayserov (Hayserov) Çetesi* dir. Söz konusu çete üyeleri İşpan Sadık, Mecitov Seydahmet, Mecitov Mustafa, Ahtem Sofu, Hüseyin Hacı Emir, Osman Kurtseyit, Seydali Mehmet ve Çalbaş Süleyman'dır.¹¹²

Duruşmaların yapıldığı oturma odadaki iddialara göre, Veli İbrahim'in 1927 yılının ortalarından itibaren, vuku bulan birtakım cinayetler ve bunları gerçekleştirenlerle olan irtibatı hakkında söylentiler söz konusu olmuştur. Yapılan tahkikatlar sonucu cinayetlerle ilgisi bulunan Müslümov kardeşler ile Ahmet Kayserov, Veli İbrahim'in nüfuzunu kullanarak konunun üstünün örtülmesi sayesinde, kurtulmuşlardır. Yapılan mahkemede mağdur edilen köylülerin şahitliğini Seydahmetov Abdurrahman ile Çolak İbrahim Arif adlı şahıslar yapmıştır. Bu şahitler aynı zamanda Veli İbrahim'in özel kâtabi olan Ahmet Kayserov'un geçmişte Bolşevik karşıtı faaliyetlerini gündeme getiren söylemleri etrafta yaymaya başlamışlardır. Hatta şahit İbrahim Çolak'ın 1918'de Kızıl partizan olarak yakalandığında Ahmet Kayserov tarafından demir kamçı ile dövüldüğü de iddialar arasına girmiştir.¹¹³ Müslümov kardeşlerin mahkemesi sona erdiğinde gerek Veli İbrahim'in gerekse Ahmet Kayserov'un şahitleri tehdit ettiği ve ilerleyen zamanda aralarında tırmanan husumet sonucu Seydahmetov Abdurrahman'a karşı suikast girişimi ve İbrahim Çolak'ın öldürülmesiyle sonuçlanan hadiseler söz konusu olmuştur.¹¹⁴ Bu temel meselenin etrafında şekillenen olaylar ve Veli İbrahim ile işbirliği yaparak olaylara adı karışanlar çete üyeleri olarak suçlanmışlardır. Duruşma aşamasında Veli İbrahim'e isnat edilen suçlamalar şunlardır:

-Kırım Merkezi İcra Komitesi'nin Başkanı Veli İbrahim, sahip olduğu itibardan faydalanarak, gerek kendi suçlarını, mazisini ve gerekse fikirdaşı ve yakın dostu haydut Ahmet Kayserov'un mazisinde görülen devrim karşıtı cinayetlerini ortaya çıkarabilecek olan Seydametov Abdurrahman'dan kurtulmak için; 1927 senesinin Mayıs'ında Seydametov Abdurrahman'ı öldürmek için doğrudan doğruya emir vermesi.

- Kendisinin, Seydametov Abdurrahman'ı öldürmek hususunda verdiği emrin sebepleriyle hareket ederek 12 Temmuz 1927'de Akmescid'deki evine, hazırlanan planla Kızıl partizan İbrahim Arif Çolak'ı bir iş hususunda lakırdı etmek bahanesiyle evine aldatıp çağırarak boğup öldürmesi.

-Yalıboyu Rayonu dağlarında gizlenip, Seydametov'a suikast girişiminde buldukları halde başarılı olamayan Ahmet Kayserov çetesine para ve silah temin etmesi, çete üyelerini Akmescid'de yakın tanışlarının evlerinde gizlemesi, Ahmet Kayserov'u da kendi evinde

¹⁰⁹ Vozgrin, *age*, s. 131.

¹¹⁰ *Age*, s. 517.

¹¹¹ Kondratyuk, "Veli İbraimov: (1888 - 1928 gg.): Şrihi k Portretu", s. 44.

¹¹² Vozgrin, *age*, s. 517.

¹¹³ *Veli İbrahimov ve Başkalarının İşi*, s. 9-10.

¹¹⁴ *Age*, s. 11-16.

gizlemesi, gerek Ahmet Kayserov'u gerekse arkadaşlarını yurtdışına kaçırmak maksadıyla bir sıra girişimlerde bulunması.

-Kırım Köylü Göç Cemiyeti'nin başkanının yanı sıra onun genel sekreteri Mustafa Abdullah ile birlikte kendi şahsi ihtiyaçları, gizlenmekte olan haydutlara yardım ve daha başka hususi kimseler için cemiyet parasından 37941 ruble alıp desteklemesi.

-1927 senesinin Haziran-Temmuz aylarında kendi evinde, soruşturma kaçağı Hafız Fakidov'u gizlemesi.¹¹⁵

Duruşmanın savcısı olan Bilâl Çagar Veli İbrahim'i söz konusu çetenin lideri olduğunu göstermeye çalışan en ağır suçlamalarda bulunmuştur.¹¹⁶ Konuşmasında Veli İbrahim'i suçlu göstermek için her türlü çabayı sarf ederek cezalandırılmasını talep eden B. Çagar¹¹⁷ aynı zamanda komsomol lideri ve bölgesel parti komitesinin gelecekteki ilk sekreteridir.¹¹⁸ Ancak kendisi de on yıl sonra ölüm cezasına çarptırılmıştır.¹¹⁹

Moskova'dan gelerek duruşmaya katılan devlet savcısı V. İ. Fridberg'in yaptığı suçlamalar ise çok daha somut ifadeleri içermiştir. Konuşmasında toplanan sözde delilleri (cinayet, zimmetine para geçirme gibi) detaylı bir şekilde kullanmıştır.¹²⁰ Fridberg duruşmada yapılan tahkikatın sonuçlarını açıklarken söylemleri işlenen cinayetlerin adı birer suç olmanın ötesine geçerek arka planında devrim karşıtı vasıflar yükleyerek siyasi bir kimlik kazandırmıştır.¹²¹

Yargılanma sürecinde Veli İbrahim'in avukatlığını Nikolay Mihayloviç Daşkov yapmıştır. Savunma argümanlarını sağlıklı bir şekilde sunmasının dahi önü kesilmiştir. Bu anlamda duruşmanın gidişatı ve sonuçları noktasında etkisiz kalmıştır. Nitekim Daşkov da Veli İbrahim davası bittikten sonra uzmanlık alanı dışında çalışmaya zorlanmış ve duruşmadaki konuşmaları sebebiyle on yıl sonra tutuklanarak yargılanmıştır. Ölüm cezasına çarptırılan Daşkov'un cezası 2 Nisan 1938'de infaz edilmiştir.¹²²

Davadaki diğer bir figür ise Aron Soltz'dur. RSFSR Yüksek Mahkemesi'nin cinayet işleri şubesinin seyyar biriminin başkanlığı görevinde olup¹²³ Stalin'in işlemlerin bir hafta içinde bitirilmesini isteyen telgrafını almasıyla karar alma sürecini hızlandırmıştır.¹²⁴ Soltz, Fridberg gibi Yahudi kökenli savcılarının iddiaları arasında, Veli İbrahim'in Kırım Komiseri R. A. Nogayev'e kendi amaçları için yüz ruble rüşvet verdiği gibi tamamen gülünç suçlamalar bile dile getirilmiştir.¹²⁵

¹¹⁵ *Veli İbrahimov ve Başkalarının İşi*, s. 27-28. Ayrıca olayların gelişiminden ve V. İbrahim'e isnat edilen suçlamaların içeriğinden de anlaşılacağı üzere duruşmanın ana sanığı V. İbrahim olmak üzere sözde suçları gerçekleştirmesinde yardım ve yataklık eden ikincil sanıklar da bulunmaktadır ve yargılama sürecinin sonunda onlar da suça ortak oldukları nispete çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Bu şahıslar ve aldıkları cezalar hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. *Veli İbrahimov ve Başkalarının İşi*, Kırım Devlet Neşriyatı, Akmescit 1928; *Delo Veli İbraimova i Drugih*, Krimgosizdat, Simferopol 1928.

¹¹⁶ *Vozgrin, age*, s. 518.

¹¹⁷ *Veli İbrahimov ve Başkalarının İşi*, s. 33-37.

¹¹⁸ *Vozgrin, age*, s. 518.

¹¹⁹ Çubarov-Qurtiyev, *agm*, s. 157; Eldar Seitbekirov, "Gibel Predsedatelya KırımTsiKa" [Kırım Merkezi İcra Komitesi Başkanının Ölümü], № 19 (162), <http://goloskrimanew.ru/gibel-predsedatelya-kryimtsika.html>, 2018, (E.T.09.03.2020).

¹²⁰ *Vozgrin, age*, s. 519.

¹²¹ *Veli İbrahimov ve Başkalarının İşi*, s. 38-41.

¹²² *Vozgrin, age*, s. 521.

¹²³ *Veli İbrahimov ve Başkalarının İşi*, s. 61.

¹²⁴ *Vozgrin, age*, s. 522-523.

¹²⁵ *Age*, s. 519.

A. Soltz, 28 Nisan 1928'de Puşkin Drama Tiyatrosu'nda yapılan oturumun başkanı olarak Veli İbrahim'in ölüm cezasına çarptırıldığı hakkındaki kararı açıklamıştır.¹²⁶

Baş sanık Veli İbrahim'in gelecek nesillere mesaj niteliğindeki son sözleri ise "Halkımın önünde değil ailemin önünde suçlandım. Oğlumu ve kızımı babasız bırakmam benim günahım. Suçlamalara gelince; bir Tatar atasözü var. Bir kurt köpek yemek istediğinde önce onu çamurda kirletir ve sonra yer. Bu atasözü yargı organlarımızın liderleri için de geçerlidir" olmuştur.¹²⁷

Veli İbrahim, 9 Mayıs 1928'de Moskova'da cezasının infaz edildiği tarihte Stalin'in talimatıyla ortadan kaldırılan en üst düzey statüdeki Müslüman millî komünisti idi.¹²⁸

Veli İbrahim'in duruşmalar esnasında yaşadıkları karanlıkta kalan bir bilinmez olsa da¹²⁹ o günlere tanıklık etmiş olanların Veli İbrahim'in tutukluluk süreci hakkındaki izlenimleri yıllar sonra yayımlanan *Azat Kırım* gazetesine yansımıştır. Doktor İsmail Ahmet adlı bir Kırım Türkü Veli İbrahim'in 1927 yılının Nisan ayı sonlarında Akmesjid Hapishanesine getirilişiyle siyasi suçlular bölümünde GPU¹³⁰ ajanları tarafından katı tedbirler alındığını aktarmıştır. Halkın sevgi ve takdirini kazanmış bir lider olarak *Veli Ağa* tabiriyle anıldığını, yönetimin liderleri için harekete geçme olasılığından kaynaklanan çekinceleri olduğunu belirtmiştir. Bu görülmemiş sıkı tedbirlerin Veli İbrahim'in Akmesjid Hapishanesinde bulunduğu 8 Mayıs 1928 tarihine kadar devam ettiğini kaydetmiştir. O dönemde hapishanenin siyasi suçlular bölümünde tutuklu bulunan Doktor İsmail Ahmet'in şu sözleri ise yaşananların en sade ve anlamlı ifadesi idi:

Veli Ağa'nın getirildiğini biz ağız ağızdan anladık. Onu mahkemede suçlamak için Moskova'dan hususi adamlar getirildiğini ve bunlar arasında meşhur gaddar Yahudi Soltz'un bulunduğunu duymuştuk. Bu melun Kırım Yahudilerinin Veli için ölüm cezası çıkartacağını da duymuştuk. Çünkü Kırım parti teşkilatının başında bulunan ve Veli Ağa ile iki sene kadar mücadele eden Yahudi Petropavlovskiy Moskova'ya avuşturulduğu [gönderildiği] zamanda (1928 senesinde) Veli'ye dedi ki: Ben kendim gidiyorum, ama ümit ederim seni Moskova'ya getirirler.

*O dönemde Veli Ağa'ya karşı olan Yahudi hücumu Tatarlara, Kırım'a hücum demektir.*¹³¹

Komünist Parti'nin merkezi yayın organı olan Pravda gazetesinin 31 Ağustos 1930 tarihli (№ 640) nüshasında yayımlanan "Leninizmi Koruma" başlıklı yazıda ise *iki sene evvel Umum Komünist Fırkası merkezi, Kırım'da Veli İbrahim meselesinin iç yüzünün anlaşılmasıyla bütün Komünist Fırkası'nın hatalarını görmüş ve bütün Kırım teşkilatını kuvvetle tasfiye etmişti... Kırım'da komünizmin tahkikine ancak o tarihten başlanmış olduğunu kabul etmek icap ediyor...* şeklindeki yorumu Sovyet otoritelerinin meseleye bakış açısının bir ifadesi olmuştur.¹³²

Veli İbrahim'in operasyonel bir senaryo ile yargılanmasının ardındaki kişisel sebep ise iç savaş yıllarında Kafkasya cephesine istihbarat şefi olarak görevlendirildiği dönemde eline

¹²⁶ Vozgrin, *age*, s. 523. Ayrıca V. İbrahim hakkında verilen hüküm kayıtlara *Veli İbrahimov 40 yaşında, 1906 senesinde kahvehanede çalışmış, tahsili aşağı derecede, 1918 senesinden beri VKP(b) sabık azası, Umum Rusya Merkezî İcra Komitesi sabık azası, Şuralar Birliği Milletler Şurası azalığına kandidat [aday] ve Kırım Muhtariyetli Sosyalist Şuralar Cumhuriyeti Merkezî İcra Komitesi sabık reisi. Cinayet kanunnamesinin 58^b, 59³ ve 116. maddesinin 2. kısmı mucibi kabahatlana ve kurşunlanmak cezasına çarptırılması şeklinde geçmiştir. Bkz. *Veli İbrahim ve Başkalarının İşi*, s. 61,69.*

¹²⁷ Vozgrin, *age*, s. 523.

¹²⁸ Benningsen-Wimbush, *age*, s. 116; Vozgrin, *age*, s. 523-524.

¹²⁹ Vozgrin, *age*, s. 516.

¹³⁰ GPU (Gosudarstvennoe Politicheskoe Upravlenie), ilk Bolşevik gizli servisi ÇEKA'nın yerini alan istihbarat servisinin adıdır.

¹³¹ Doktor İsmail Ahmet, "Veli Ağa Hapishanede Ekende", *Azat Kırım*, 7 Mayıs 1943, № 37 (133).

¹³² Kırımlı Cafer Seydahmet, "Millî Fırka", s. 529.

tesadüfen geçen belgelerde Stalin'in kamulaştırılan Tiflis Bankası konusundaki yolsuzluğunu fark ederek bu durumu partiden gizlememiş olmasıdır.¹³³

Moskova Veli İbrahim'in tasfiyesinin ardından *Veli İbrahimovculuk özellikleri* sergileyenleri Kırım Türklerini aydın liderlerden mahrum bırakarak etkisiz bir topluluk haline getirmek amacıyla muhtelif tarihlerde pek çok Kırım Tatar aydını tutuklanarak hapse ya da sürgüne gönderilirken kimisi de doğrudan infaz edilmiştir.¹³⁴ Bu isimler arasında Bekir Sıdkı Çobanzade, Hamdi Giraybay, Abdülhakim Hilmi Ârifzâde, Hasan Sabri Ayvaz, Osman Akçokraklı, Habibullah Odabaş, İsmail Liman, Osman Derenayırılı, Ali Hasan, Bilal Çeşmeci, Ramazan Aleksandroviç, Mehmet Abdullah, Hasan Şumin, Ömer İpçi, Abdullah Lâtifzâde, Eşref Şemizâde, Yakup Aziz, Kerim Cemalettin, İbrahim Bayraşevski, Abdürrahim Sükûti, İrgat Kadir, Kerim Camanaklı, Cavtöbeli, Hasan Refatov (Rıfat), Yahya Şerafettin, Raşit Bağçıvan, Veis Tanabaylı, Seyit Ömer Turupçu, Mustafa Bekir, Ömer Aziz, Mahmut Ömer, Seyid Mehmet Murtaza, Mahmut Rıfat, Emir Musa bulunmaktadır.¹³⁵

Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesinin 20 Haziran 1990 tarihli kararı ile hakları îade edilerek (îade-i itibâr) aklanmış olan Veli İbrahim geç gelen adaletin örneklerinden birini temsil etmiştir.¹³⁶

Sonuç

RSFSR'ye bağlı Sovyet Kırım'da Veli İbrahim yılları Kırım Türklüğü açısından millî iklimin hâkim olduğu bir dönem olmuştur. İdari yönetim mekanizmalarındaki görevlerde ve kadrolarda ekseriyetle Kırım Tatar Türklerinin varlığı söz konusudur. Aynı zamanda anadilin kamusal alan da dahil olmak üzere kullanımı, Kırım basınına önemli ölçüde Kırım Tatar dilindeki süreli yayınların temsil etmeye başlaması ve yerli yayınların artışı, izlenen millî kimlik temelli siyasetin önemli unsurlarıdır. Özellikle Tercüman matbaasında çalıştığı dönem ve burada millî harekete yön veren aydınlarla temas sağlaması gelecek vizyonuna büyük ölçüde katkı sağlamıştır.

Sovyet otoritelerinin bir bakıma müsamaha siyaseti olan yerlileştirme (korenizatsiya) siyasetini Veli İbrahim'in hayata geçirme şekli ve kapsamı Sovyet otoritelerinin ön görülerinin ötesine geçen bir nitelik taşımıştır. Çeşitli etnik ve dini zümrelerin yan yana yaşadığı Kırım MSSC'de Kırım Türklerinin egemenliği âdeta restore edilmiştir. Bu millî çizgi rejim karşıtı bir tehdit olarak görülmüştür. Bilhassa yerlileştirme konusundaki stratejik öncelikleri Veli İbrahim'in akıbetini belirlemiştir. Yahudi yerleşimciler meselesi karşısında milletin geleceği noktasında taşıdığı endişe ve buna engel olmak adına taviz vermeyen ilkeli bir tutum sergilemiştir. Kırım Türklüğünün anayurdundan ayrılmış olan kolunun (Bulgaristan ve Romanya'daki -Dobruca bölgesi- Kırım Türkleri) tekrar Kırım'da iskanı için hazırladığı stratejik programı hayata geçirmeye başlaması millî özerk yönetim bağlamında 1917 yılındaki Kırım Tatar Millî Kurultay sürecini çağrıştırmaktadır.

Yargılanma sürecinin baş sanığı olarak zimmetine para geçiren, organize olmuş çete üyelerinin lideri şeklinde tasvir edilmiştir. Ancak izlediği başarılı millî politikalar sonucu yargılama esnasında hukuk nezaretindeki söylemlerin ötesine geçilmiş ve milliyetçi, devrim karşıtı gibi söylemlerle konuya siyaset nezaretinde bir yön verilmiştir. Bütün yargılama süreci

¹³³ Vozgrin, *age*, s. 497.

¹³⁴ Necip Hablemitoğlu, *Kırım'da Türk Soykırımı*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 39; Magocsi, *age*, s. 112.

¹³⁵ Hablemitoğlu, *age*, s. 38-39.

¹³⁶ Vozgrin, *age*, s. 523.

analiz edildiğinde sürecin sonunda verilecek olan hükmün Moskova'nın istekleri doğrultusunda daha en başından garanti olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç itibarıyla denilebilir ki Millî Fırka'nın hafızası ve Kırım'daki konumu bir tehdit olarak görülen Veli İbrahim'in kurşuna dizilmesi Kırım Türklüğünü vurmakla eş değerdi.

Kaynakça

- AİBABİNA, Elena, "Monumental Stone Carvings of the Crimea, 14th-18th Centuries", *Islamic Art and Architecture in the European Periphery: Crimea, Caucasus and the Volga-Ural Region*, Ed. B. Kellner-Heinkele, J. Gierlichs, B. Hever, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2008.
- BEKİROVA, Gulnara, "Veli İbraimov", 2015, <https://ru.krymr.com/a/26982481.html>, (E.T.09.03.2020).
- BENNINGSSEN, Alexandre A.- S. Enders Wimbush, *Sultan Galiyev ve Sovyetler Birliğinde Milli Komünizm*, Çev: B. Tanatar, Anahtar Kitaplar, İstanbul 1995.
- BOÇAGOV, Arhip Kuzmiç, *Millî Fırka: Natsionalnaya Kontrrevolyutsiya v Krimu*, Krimskoe Gosudarstvennoe İzdatelstvo, Simferopol 1930.
- BOROZDİN, İlya Nikolayeviç, "Kırım'da Tatar Medeniyeti Sahasında Yeni Keşifler", Çev: Ahmet Raşid, *Okuv İşleri*, S. 8-9 (Aralık-Ocak), Kırım Maarif Komiserliği Neşri, Simferopol (Akmescid) 1925, s. 10-16.
- BOZGÖZ, Aziz, Rus Hâkimiyeti Altında Kırım. *Emel*, S. 135 (Özel Sayı), Mart-Nisan 1983, s. 210-220.
- "Cafer Seydahmet Yahudi Muhacirleri Hakkında", *Yañı Dünya*, 13 Şubat 1926, № 36 (912).
- CAWTHORNE, Nigel, *Stalin: The Murderous Career of The Red Tsar*, Arcturus Publishing Limited, London 2012.
- Çernomorskie Zemletrasseniya 1927 Goda i Sudbı Krıma*, Krimgosizdat, Simferopol 1928.
- ÇUBAROV, Elvedin, "Vatandaş Cenki ve Qırımdaki Açlıq", *Qırım Tarihi*, Tezis Neşriyatı, Akmescid 2009, s. 146-150.
- ÇUBAROV, Elvedin - Qurtiyev, Refat, "Qırım MSSC", *Qırım Tarihi*, Tezis Neşriyatı, Akmescid 2009, s. 151-157.
- Delo Veli İbraimova i Drugih*, Obvinitelnoe Zakluçenie Reçi Gosudarstvennogo i Obşestvennogo Obviniteley, Prigovor, Krimgosizdat, Simferopol 1928.
- DEVLET, Nadir, *Millet ile Sovyet Arasında: 1917 Ekim Devriminde Rusya Türklerinin Varoluş Mücadelesi*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2011.
- Doktor İsmail Ahmet, "Veli Ağa Hapishanede Ekende", *Azat Kırım*, 7 Mayıs 1943, № 37 (133).
- FISHER, Alan, *Kırım Tatarları*, Çev: E. B. Özbilen, Selenge Yayınları, İstanbul 2009.
- HABLEMİTOĞLU, Necip, *Kırım'da Türk Soykırımı*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2002.
- "Hamdi Giraybay", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C. 13, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 498-502.
- HATİF, Osman Kemal, *Gökbayrak Altında Millî Faaliyet*, Haz. H. Kırımlı, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

Sovyet Kırım'da Veli İbrahim Yılları

- HAYİT, Baymirza, *Sovyetlerde Türülüğün ve İslâm'ın Bazı Meseleleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- HENZE, Paul B., "Ulusal İç Muhalefetin Görünümü ve Yarattığı Sorunlar", *Stratejik Açından Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar*, Ed. S. Enders Wimbush, Çev: Y. T. Kurat, Yeni Forum Yayınları, Ankara 1988, s. 29-77.
- İBRAİMOV, Veli, "Pyat Let Sovetskoy Vlasti v Kırımı", *Ves Kırım (1920-1925) Yubileyını Sbornik*, İzdanie Kırım TsiK'a, Simferopol 1926, s. I-XIX.
- KANLIDERE, Neşe, *Bolşevik İhtilâlinin İlk Yıllarında Kırım'da İslâmiyet ve Asrî Müslümanlık Dergisi*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2004.
- KESKİN, Kamelya, *Kırım Tatar Türklerinin Kültürel Hayatı (XX. Yüzyıl ve Sonrası)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2015.
- _____, "Kırım Tatar Basınında Bir Pedagoji Dergisi: Okuv İşleri", *Türkiyat Mecmuası*, C. 25, Güz 2015, s. 307-320.
- KIRIMAL, Edige, *Der Nationale Kampf der Krimtürken*, Verlag Lechte, Emsdetten (Westfalen) 1952.
- Kırımlı Cafer Seydahmet, "Millî Fırka", *Emel*, S. 46-47, Aralık 1931, s. 525-530.
- _____, "İlk Söz", *Kırım Şiirleri*, Emel Mecmuası Matbaası, Köstence 1935, s. 4-14.
- KIRIMLI, Hakan, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- KIRIMOĞLU, Mustafa Abdülcemil, *Kırım Tatar Millî Kurtuluş Hareketinin Kısa Tarihçesi*, Çev: H. Kırımlı, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2004.
- "Kırmıskeya Avtonomnaya Sovetskaya Sotsialistiçeskaya Respublika (Kırım)", *Bolşaya Sovyetskaya Entsiklopediya*, Tom 35, Moskva 1937, s. 279-324.
- KİRİMOV, Tahir Nureddinoğlu, *Qırımatar Edebiyatı ve Matbuatınıñ Ananeleri (I. Kurultay Devri)*, C. I, OOO İT Arial, Aqmescit 2016.
- KONDRATYUK, Grigoriy Nikolayeviç, "Kırmıskoe Obşestvo Pomoşi Pereselentsev i Rasselentsev (KOPPR) v Kontekste Politiki Korenizatsii v Kırımıskoy (20-e godı XX veka)", *Kultura Narodov Priçernomorya*, № 228, 2012, s. 54-58.
- _____, "Veli İbraimov: (1888 - 1928 gg.): Ştrihi k Portretu", *Kırmıskoe İstoriçeskoe Obozrenie*, № 2, 2019, s. 43-57.
- MAGOCSI, Paul Robert, *This Blessed Land Crimea And The Crimean Tatars*, University of Toronto Press, Toronto 2014.
- MUHLEN, Patrik Von zur, *Gamalıhaç İle Kızılyıldız Arasında*, Çev: E. B. Özbilen, Mavi Yayınları, Ankara 1984.
- ÖMEROV, Mahmut, "Kızıllaç Cemiyeti ve Zelzele Felaketzedelerine Yardımı", *İleri*, S. 3-4 (23-24), Mart-Nisan 1928, s. 19-23.

- ÖZCAN, Kemal, *Sovyet Belgelerinde Kırım Dramı*, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, İstanbul 2007.
- ÖZENBAŞLI, Ahmet, *Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Faciası*, Çev: İ. Otar, Metin Ofset Matbaacılık, Eskişehir 2004.
- QUELQUEJAY, Chantal Lemercier, “İhtilal ve İç Savaş Sırasında Azınlıktaki Müslümanlar”, *Stratejik Açından Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar*, Ed. S. Enders Wimbush, Çev: Y. T. Kurat, Yeni Forum Yayınları, Ankara 1988, s. 79-111.
- SEİTBEKİROV, Eldar, “Gibel Predsedatelya KırımTsiKa”, № 19 (162), <http://goloskrimanew.ru/gibel-predsedatelya-kryimtsika.html>, 2018, (E.T.09.03.2020).
- TEKNE, Kamelya, “Kırım Tatar Türklerinin Matbuat Tarihinden: İleri Dergisi”, *Türkistan’dan Anadolu’ya Tarihin İzinde Prof. Dr. Mehmet Alpargu’ya Armağan*, C. 1, Ed. Z. İskefiyeli-M. B. Çelik, Nobel Yayınları, Ankara 2020.
- ÜLKÜSAL, Müstecip, *Kırım Türk-Tatarları (Dünü, Bugünü, Yarını)*, Baha Matbaası, İstanbul 1980.
- VEHBİ, Şeyhzade, “Ülke Bilgisi”, *Okuv İşleri*, S. 8-9 (Aralık-Ocak), Kırım Maarif Komiserliği Neşri, Simferopol (Akmescid) 1925, s. 69-78.
- “Veli İbrahimof: Halkların Köçürülmesi ve Yerleştirilmesine Yardıma Kelmelidir”, *Yañı Dünya*, 22 Mayıs 1926, № 115 (991).
- Veli İbrahimov ve Başkalarının İşleri*, Kırım Devlet Neşriyatı, Akmescid 1928.
- Ves Kırım (1920-1925) Yubileyiny Sbornik*, İzdanie Kırım TsiK’a, Simferopol 1926.
- VOZGRİN, Valeriy Ye., *Istoriya Krımskih Tatar*, Tom III, Qartbaba Production, Simferopol 2014.
- YÜKSEL, Gayana, “Qırım Tatar Musulman İcra Komitetinin Neşirleri (Millet, Golos Tatar, Qırım Ocağı, Qırım)”, *I. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildirileri (31 Mayıs-04 Haziran 2004)*, Ocaq Matbaası, Simferopol 2005, s. 296-300.

Açıklamalar

- 1-Köşeli parantezdeki yazılar yazar tarafından eklenmiştir.
- 2-Giriş kısmında Gregoryen ve Miladi takvime göre çifte tarihlendirmeler kullanılmıştır. Konunun bu yönüyle ilgili tarihlendirmeler çeşitli yayınlarda genellikle o dönemde kullanılan Gregoryen takvimi esas alınarak yapılmıştır.
- 3-Dipnotların ve kaynakçanın kimi yerlerinde geçen KırımTsiK, *Центральный исполнительный комитет Крымской АССР* ifadesinin kısaltması olup *Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkezi İcra Komitesi* anlamındadır.

Ekler

Ek-1: Kırım MSSC Merkezi İcra Komitesi Başkanı Veli İbrahim

***

Ek-2: Veli İbrahim ve Çalışma Kadrosu

Ek-3: Veli İbrahim'i Kırım Depremzedelerine Yardım Parası Dağıtırken Gösteren Bir Kartpostal, Demirci Köyü

***

Ek-4: Yargılama Sürecindeki Duruşma Görüntüsü

Ek-5: Veli İbrahim Duruşma Sonrası Arabada Götürülürken

***

Ek-6: Veli İbrahim'in Aklanmasına Dair Belge

**ВЕРХОВНЫЙ СУД
РСФСР**

103289, Москва, пл. Куйбышева, д. 3/7

195426, г. Ленинград, ул. Ленская, 6,
корп. 3, кв. 550
Гр. Мартьяновичу Т.Н.

19 12.90 № 3433пс90пр

Сообщаю Вам, что Постановлением Президиума Верховного Суда РСФСР от 20 июня 1990 года приговор Верховного Суда РСФСР от 28 апреля 1928 года в отношении Ибраимова Вели 1888 года рождения, отменен и дело прекращено за недоказанностью обвинения.

Начальник Секретариата
Президиума

Т. А. Амелина

и г